

Wały Chrobrego – wizytówka stolicy Pomorza Zachodniego

Wały Chrobrego 2021, fot. Piotr Krywan, CC BY-SA 4.0.

Jeśli mówimy o Szczecinie, to bardzo szybko kojarzy się on z nazwą powojenną „Wały Chrobrego”. Jest to jedno z najbardziej rozpoznawalnych miejsc w mieście. Stanowi on piękny kompleks budynków użyteczności publicznej, w tym zwłaszcza obecny Zachodniopomorski Urząd Wojewódzki. To budynek, który wraz ze swoim otoczeniem dawniej i obecnie, z uwagi na swą piękną neorenesansową architekturę i widok od strony Odry i Wyspy Grodzkiej (d. Schlächter Wiese) stał się jednym z symboli Szczecina. Od początku XX wieku stanowi jedną z siedzib władz miejskich i regionalnych. Jest to miejsce przynależne do byłej Rejencji Szczecińskiej (Stettiner Regierung, w składzie dawnej Provinz Pommern), która w już polskim Szczecinie pełniła funkcję siedziby Zarządu Miasta, Prezydenta Miasta, Wojewódzkiej Rady Narodowej w czasach PRL, a po 1989 roku została przemianowana na Urząd Wojewódzki. Znajduje się on na wysokiej nadodrzańskiej skarpie pod adresem ul. Wały Chrobrego 4 (d. Hakenterrasse), skąd można podziwiać piękny widok na Odrę, budynki Portu i inne obiekty. Leży on od południa na styku dawnego Starego Miasta (Altstadt), obecnej tzw. Nowej Starówki (częściowo odbudowywanej od lat 90. XX wieku po zniszczeniach wojennych do czasów obecnych).

Teren ten w czasach średniowiecza i przez część nowożytnych leżał poza obrębem murów miejskich, od północy na styku z terenem dawnego Dolnego Wiku (Unterwiek) i dalej w kierunku północnym do Grabowa. Od lat 20. XVIII wieku naturalne walory obronne tego obszaru wykorzystane zostały przez znakomitego fortyfikatora, inżyniera Gerharda Corneliusa van Wallrawego i innych specjalistów pruskich do budowy Fortu Leopolda stanowiącego część fortyfikacji otaczającej Twierdzę Szczecin (Festung Stettin). Przez ponad sto pięćdziesiąt lat jego bastiony miały osłaniać miasto od wschodniej strony Odry i od północy. Jednak w 1873 roku zapadła decyzja o likwidacji Twierdzy. Zaczęła być powoli, przez około trzydzieści lat, rozbierana tak skutecznie, że do dziś zostały jedynie jej bardzo niewielkie fragmenty. Podobny los spotkał także kompleks Fortu Leopolda (zachowane zdjęcia ukazują na początku XX wieku tylko jego resztki przy obecnej ul. Admiralskiej (d. Admiral Graf Spee Strasse) z widokiem w oddali na Zamek Książąt Pomorskich). Do dziś w podziemiach skarpy na której zbudowano obecne Wały Chrobrego znajduje się część fortecznych kazamat i korytarzy. To tam znany pisarz, Leszek Herman umieścił część akcji swej głośnej powieści „Sedinum”.

Hakenterrasse (Wały Chrobrego), 1919, fot. Max Dreblow, DP,
źródło: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Stettin_Hakenterrasse_1919.jpg

Przez kilka lat nie było jasności w sprawie losów tego terenu. Dopiero na samym początku XX wieku ówczesny architekt miejski (Stadtbaurat) Wilhelm Meyer Schwartz

(1854-1935) razem z kilkoma innymi (m.in. Emil Drews i Otto Hinckeldeyn) opracowali wstępne koncepcje zabudowy obszaru po byłym Forcie, w tym powstania reprezentacyjnego tarasu widokowego, który dla uczczenia działalności ówczesnego nadburmistrza Hermanna Hakena (1878-1907), bardzo zasłużonego dla miasta, miał zostać nazwany jego imieniem.

Wykorzystano dawny tarasowy układ przestrzenny po Forcie Leopolda. Budowę zaczęto od dolnej części, tam gdzie obecnie znajduje się piękna dekoracyjna rotunda z fontanną tworząca taras dolny. Dziś jest to m.in. ul. Admiralska i pl. Obrońców Westerplatte z widokiem na nabrzeże Odry. Na jej ścianach znajdowały się herby miast dawnej Provinz Pommern. Po wojnie, część z nich zastąpiono herbami miast polskiego Pomorza. Na rotundzie od strony Odry znajduje się niemiecki napis: *Erbaut 1902-1907 (Zbudowano 1902-1907)*. Elementem pomorskiej i polskiej historii są umieszczone w niszach fontanny niewielkie figury żeglarza Jana z Kolna (domniemanego polskiego odkrywcy Ameryki, który miał tam dotrzeć przed Kolumbem) i Wyszaka, XII-wiecznego pomorskiego kupca i pirata wyprawiającego się na wybrzeża ówczesnej Danii. Natomiast na środkowym tarasie znajduje się pomnik Heraklesa walczącego z centaurem, którego autorem był znany rzeźbiarz Ludwig Manzel. Zachowane zdjęcia sprzed 1945 roku pokazują piękny klomb kwiatowy i egzotyczne palmy wokół niego. Ten pomysł po wojnie nie utrzymał się.

Pomnik Heraklesa, rzeźba Ludwiga Manzela 2026, fot. Piotr Krywan, CC BY-SA 4.0.

Na górnym tarasie obecnych Wałów powstał gmach Krajowego Zakładu Ubezpieczeniowego (Landesversicherung Anstalt, po wojnie Wyższej Szkoły Morskiej, Akademii Morskiej i obecnie Politechniki Morskiej), a następnie Muzeum Miejskie (Städtische Museum/Museum der Stadt Stettin, od 1934 r. Landesmuseum- Muzeum Krajowe, dziś oddział Muzeum Narodowego i powojenna siedziba Teatru Współczesnego). Najważniejszą budowlą miała być przede wszystkim Rejencja Szczecińska (Regierungsbezirk Stettin). Zamknięciem prac budowlanych na Tarasie Hakena było ukończenie budynku Głównej Dyrekcji Cei (Zoll Hauptdirektion) w 1921 roku. Na górnym tarasie, oprócz wspomnianych budowli, natomiast są widoczne dwa pawilony z kolumnami stylizowanymi na antyczną Grecję, z których także można obserwować panoramę nadodrzańską i widok na Port. Całość łączą liczne schody.

Gmach Muzeum Narodowego, 2025, fot. Kapitel,
źródło: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Szczecin_Waly_Chrobrego_2025_\(15\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Szczecin_Waly_Chrobrego_2025_(15).jpg), CC BY-SA 4.0.

To miejsce w ciągu swego istnienia służyło różnym celom. Np. na zdjęciach z czerwca 1938 roku na schodach Hakenterrasse widać Adolfa Hitlera w otoczeniu świty z NSDAP, cywilów i wojskowych. Kanclerz odwiedził wtedy nasze miasto z okazji nadania mu tytułu Honorowego Obywatela Szczecina. Z kolei w 1946 roku urządzono tam dla poparcia władz komunistycznych i wsparcia idei „Polskiego Szczecina” istotną część ogromnej demonstracji „Trzymamy straż nad Odrą”. W kolejnych latach to tam odbywały się uroczystości ważne dla miasta i ówczesnej Wyższej Szkoły Morskiej (WSM).

Cały proces powstawania dzisiejszych Wałów Chrobrego nie był zbyt łatwy. Projekt wspomnianego gmachu Rejencji Szczecińskiej wstępnie opracował w latach 1903-1904 radca budowlany Paul Kieschke z pruskiego Ministerstwa Robót Publicznych, niedługo jednak po tym zmarł. W 1905 roku krajowy inspektor budowlany Paul Lehmgrübner opracował nowy projekt realizacyjny i jego kosztorys. Współpracowali z nim mistrz budowlany Birkholz i mistrz budowlany Rösener. Nadzór nad budową sprawował początkowo Karl Hinckeldeyn, dyrektor naczelny Działu Budownictwa Monumentalnego w pruskim Ministerstwie Robót Publicznych, a następnie tajny radca (Geheimrat) Richard Saran. Ten nowy gmach miał powstać w stylu neorenesansu niemieckiego i w założeniu tam miała trafić z Zamku nowa siedziba prezydenta Rejencji Szczecińskiej i urzędów morskich. W marcu 1906 roku Królestwo Prus oficjalnie dokonało zakupu od Cesarstwa placu pod budowę, co uregulowało status prawny tej parceli. Tego samego roku ruszyły pierwsze prace budowlane, które jednak szybko napotkały na szereg trudności, w tym różnice w wysokości terenu (niekiedy 17 metrów), pokłady torfu i pozostałości zabudowy Fortu Leopolda, co wymogło na budowniczych szereg zmian projektu.

Zaistniała też konieczność utwardzenia gruntu oraz bardzo głębokiego posadowienia fundamentów, które oparto na masywnych płytach betonowych. To wszystko sprawiło, że dopiero pod koniec 1907 roku ukończono prace przy fundamentach oraz budowę murów piwnic w gmachu głównym. Na przestrzeni 1908 roku zbudowane zostały mury głównego gmachu oraz siedziby urzędów morskich do wysokości gzymsu wieńczącego i została położona większość dachów. W 1909 roku budowa była kontynuowana, kończono prace nad wszystkimi wieżami i położono na nich miedziane hełmy. Lata 1910- 1911 to okres gdy kompleks Rejencji został ukończony w stanie surowym i położono wszystkie instalacje oraz przeprowadzono prace wykończeniowe i uporządkowanie terenu wokół budowli.

Urody dodawały także ustawione po bokach ozdobne altany (jedna z nich została mniej lub bardziej wiernie odtworzona w ostatnich latach). Widać je od strony obecnych ul. Szczerbcowej i Jarowita. Na zdjęciach i kartach pocztowych przed 1945 rokiem budynek figuruje jako „*Regierungsgebäude*” (pol. budynek Rejencji). Taka nazwa pojawia się również we wspomnieniach pierwszego polskiego prezydenta miasta- Piotra Zaremby.

Cała przeprowadzka biur Rejencji z Zamku została ukończona 1 lipca, a 1 października 1911 roku oficjalnie dokonano odbioru końcowego, tak gmachu głównego, budynku instytucji morskich i siedziby prezydenta Rejencji. Całkowity koszt inwestycji wyniósł ponad 3,5 mln marek Rzeszy. Przy budowie kompleksu gmachów pracowało szereg firm szczecińskich, w tym „Comet”, która wybudowała fundamenty i stropy z żelbetonu, a „Gollnow und Sohn” była

wykonawcą konstrukcji żelaznych. Natomiast dziełem firmy „Zeidler Gebrüder” są dekoracje elewacji z śląskiego piaskowca.

Wnętrza budynku ozdobiły piękne malowidła - polichromie autorstwa prof. Augusta Oetkena z Berlina i Adolfa Dittmera ze Szczecina. Sztukaterie wnętrz wykonali Robert Schimmer i Walther Ohlert z Berlina, inna berlińska firma „A. Rösler” zajęła się wystrojem Sali Posiedzeń, była też jednym z głównych dostawców mebli dla całości gmachu. W części głównej nowego wówczas gmachu ulokowana została część biurowa Rejencji Szczecińskiej, w budynku południowym znalazło się mieszkanie jej prezydenta, a w części północnej urzędy morskie. Jediną dokonaną istotną zmianą przed 1945 rokiem była ta, która dotyczyła przebudowy wnętrza części gdzie zamieszkiwał prezydent Rejencji.

Gmach Rejencji, obecnego Zachodniopomorskiego Urzędu Wojewódzkiego, od strony wschodniej jest zwrócony w stronę Odry i obejmuje cały kwartał między Wałami Chrobrego a ulicami Jarowita (d. Keddigstrasse), Wawelską (d. Am Fort Leopold) i Szczerbcową (d. Scharlaustrasse). Budynek ma pięć skrzydeł, rozplanowanych w rzucie zbliżonym do kwadratu i dwa prostokątne dziedzińce wewnętrzne. Część południowa służyła jako miejsce urzędowania wspomnianego prezydenta Rejencji, obecnie stanowi siedzibę Kuratorium Oświaty. Pierwotnie budynek miał kilka wież, z czego dwie górowały nad budowlą, a trzecia, przypominająca nieco sygnaturkę, usytuowana była od strony południowej. Owe wieże główne są kryte miedzianymi hełmami. Na wyższej, południowej usytuowana została figura „marynarza” trzymającego pierwotnie metalową chorągiewkę z pruskim orłem.

Hakenterrasse (Wały Chrobrego) 1939/40, fot. Mendel,

źródło: <https://www.bild.bundesarchiv.de/dba/de/search/?query=Bild+101II-MN-1572-15A>, CC BY-SA 3.0.

Po wojnie dokonano kompleksowego remontu figury (była bardzo mocno uszkodzona i postrzelana), a chorągiewka zyskała polskiego orła. Wieża ma dwie kondygnacje z czterema wieżyczkami u podstawy. Z kolei ta niższa, północna ma platformę widokową, a jej zwieńczeniem jest maszt z „różą wiatrów”. Całość budynku ma elewację wykonaną z czerwonej cegły, która jest bardzo bogata w różne detale, m.in. głowy mitycznych stworów, głowy lwów, głów mężczyzn w hełmach, rynny jako metalowe rzygacze w formie smoczych głów, itp. Elementy wykonane z jasnego piaskowca pięknie kontrastują z czerwienią elewacji. Główne wejście do budynku w postaci portyku z kolumnami w stylu jońskim jest usytuowane asymetrycznie, urozmaicone piętrowymi wykuszami i znajduje się przy wieży południowej. Widać nad nim polskie godło państwowe, które w 1947 roku zastąpiło wcześniejszego orła pruskiego.

Naloty dywanowe aliantów z lat 1943-1944 tylko w niewielkim stopniu dotknęły budowlę na Hakenterrasse, aczkolwiek jej skutkiem było uszkodzenie wspomnianej trzeciej z wież Rejencji znajdującej się od strony Scharlaustrasse (dziś ul. Szczerbcowa) i Skagerrakplatz (potem pl. Helski, Patrice Lumumby i Adama Mickiewicza). O istnieniu tej części budowli wiadomo m.in. z makiety gmachu Rejencji widocznej wewnątrz budynku i zachowanych zdjęć. Wspomniana wieżyczka została potem usunięta. Skutki wojny i wygląd skarpy od strony obecnej ul. Admiralskiej i wejść na górne tarasy ukazują zdjęcia na których widać bardzo dużych rozmiarów śmietnisko. Były to najprawdopodobniej pozostałości po kilkumiesięcznym istnieniu Durchgangslager Hakenterrasse (Obozu Przejściowego Hakenterrasse) dla wysiedlanych z miasta Niemców. Informuje o nim prezydent Piotr Zaremba w swoich wspomnieniach.

30 kwietnia 1945 roku opustoszały gmach stał się siedzibą polskiego Zarządu Miejskiego, o czym pisał prezydent jako pełnomocnik rządu RP na Szczecin. Tego dnia wciągnięta została także polska flaga. Prezydent Zaremba opisuje też pierwsze wrażenia po odkryciu, że gmach byłej Rejencji i stojące obok nie zostały praktycznie zniszczone. Widać było białą flagę - świadectwo kapitulacji nad wejściem do niej, stosy porzuconej broni, mundurów, leżące maszyny do pisania, rozrzucone krzesła i inne przedmioty.

Od 9 maja tego roku (z przerwami) działał tam Urząd Wojewódzki z wojewodą Leonardem Borkowiczem. Jednak niedługo potem władze miasta przeniesiono do byłego Landeshausu (dziś Urząd Miasta Szczecin) między pl. Niezłomnych, potem Feliksa Dzierżyńskiego, obecnie Armii Krajowej) a Jasnymi Błoniami (d. Quistorpau). Z uwagi na brak decyzji co do dalszych losów Szczecina polskie władze musiały opuścić miasto, a Urząd Wojewódzki przeniesiono do Koszalina. Od 9 do 19 czerwca 1945 roku gmach na Wałach

Chrobrego ponownie na krótko został przejęty przez polski Zarząd Miasta. Na kilka dni przed ostatecznym rozstrzygnięciem przynależności miasta, Piotr Zaremba pisał o tym, że: *"Nie brakło i uroczystych obchodów. W dniu 29 czerwca obchodzono pierwsze Święto Morza" w Szczecinie. Zaproszono wielu radzieckich gości na akademię i na skromne przyjęcie w gmachu nad Odrą*".

Ostatecznie dopiero 5 lipca Szczecin został objęty definitywnie przez polską administrację, a ta niemiecka, kierowana przez burmistrza komunistę Ericha Wiesnera, po utracie wsparcia sowieckiego i Komendanta Wojennego A. Fiedotowa, uległa rozwiązaniu. Jej członkowie z czasem opuścili miasto w efekcie wysiedlania Niemców. W tym dniu w sali obrad plenarnych (obecnej Sali Rycerskiej) po raz kolejny powołano Zarząd Miejski. W 1946 roku Urząd Wojewódzki został ostatecznie przeniesiony do Szczecina.

Piękny budynek na Wałach Chrobrego 4 był po wojnie kilkakrotnie przebudowywany wewnątrz i remontowany. W latach 1947- 1948 przebudowane zostało wnętrze skrzydeł południowego i środkowego. Skrzydło zachodnie zostało także podniesione o jedną kondygnację od ulicy i dwie od podwórza. Na parterze podzielona została dawna hala kas Rejencji przez wprowadzenie środkowego korytarza. W skrzydle środkowym zostało zlikwidowane półpiętro.

Wały Chrobrego 1949, fot. Jan Bułhak, Janusz Bułhak, DP, źródło: <https://polona.pl/item-view/cb55c231-5190-4a52-b386-fb7f7c6e6920?page=0>

W latach 1950-1975 czerwony gmach był siedzibą Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej (WRN), od 1975 do 1999 roku Urzędem Wojewódzkim woj. Szczecińskiego. Natomiast od roku 2000 do dziś jest miejscem urzędowania Zachodniopomorskiego Urzędu Wojewódzkiego. Wygląd tej monumentalnej budowli uległ zmianie w drugiej dekadzie XXI wieku. W latach 2011- 2014 przeprowadzony został remont i daleko idąca rewaloryzacja wnętrza. Pieniądze zostały pozyskane z Regionalnego Programu Operacyjnego. Pierwszy etap prac obejmował elewację od strony ul. Jarowita, Wawelskiej i Szczerbcowej, ponadto zajęto się stolarką okienną, kratami, wymienione zostały też rynny. W drugim etapie zajęto się elewacją od strony Wałów Chrobrego, usunięto także z oczyszczonej fasady roślinność pnącą i zajęto się remontem i czyszczeniem ceglanej elewacji obu wież.

Po pracach prowadzonych na elewacjach zewnętrznych, w 2014 roku przyszła kolej na wnętrza, które poddano bardzo daleko idącym zmianom. Ich celem było częściowe przywrócenie dawnego wyglądu, w tym odsłonięcia, czy sporządzenia na nowo barwnych polichromii kolumn na wprost wejścia głównego i pięknych sklepień krzyżowych, czy innych detali architektonicznych. Dziś Zachodniopomorski Urząd Wojewódzki stanowi jeden z piękniejszych przykładów budowli związanych z władzą i zarządem nie tylko na Pomorzu, ale i w reszcie kraju. Na pewno jako taki wart jest polecenia, zobaczenia i zwiedzania go, także i wewnątrz. Od lat Wały służą szczecinianom i przyjezdnym jako miejsce spacerów, również zakochanym parom.

Zachodniopomorski Urząd Wojewódzki 2026, fot. Dariusz Wybranowski, CC BY-SA 4.0.

Więcej:

Roman Czejjarek, *Szczecin przełomu wieków XIX/XX. Opowieść z życia miasta*, Łódź: Księży Młyn Dom Wydawniczy Michał Koliński 2008.

Małgorzata Gwiazdowska, *Ochrona i konserwacja zabytków Szczecina po 1945 roku*, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego 2016.

Ryszard Kotla, *Bastiony, forty, bunkry..., Historia umocnień obronnych Szczecina*, „Zeszyty Szczecińskie”, 2011, nr 2.

Maria Łopuch, *Wały Chrobrego Hakenterrasse*, Szczecin: Stowarzyszenie Czas Przestrzeń Tożsamość 2008.

Marek Łuczak, *Szczecin Śródmieście. Nowe Miasto*, Szczecin: Zapol Sp.J. Dmochowski Sobczyk 2015.

Dariusz Wybranowski, *Budynki władzy w Szczecinie dawniej i dziś. O związkach architektury z polityką*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2025.

Piotr Zaremba, *Wspomnienia Prezydenta Szczecina. Pierwszy szczeciński rok*, Łódź: Wydawnictwo: Księży Młyn Dom Wydawniczy Michał Koliński 2016.

Dariusz Wybranowski